

Kalbininkui JONUI KRUOPUI – 100

AKADEMIKAS, HABIL. DR. ALGIRDAS
SABALIAUSKAS

Jonas Kruopas gimė 1908 m. balandžio 23 d. Sakalinės kaime, Tauragės rajone. Šeimoje, be Jono, užaugo dar trys seserys.

Pro Kruopų sodybą ėjo senas vieškelis, kuriuo iš Tauragės į Smalininkus buvo vežamas paštas. Kitoje kelio pusėje buvo įsikūrusi pradinė mokykla, kuri jau nepriklausomos Lietuvos laikais perkelta į erdvią Kruopų trobą. Skaudžiai šeimą palietė Pirmojo pasaulinio karo baisumai. Prie kelio ešančią sodybą niokojo pro šalį traukiančios kariuomenės būriai. Šeimai teko palikti namus, traukis į Rusijos gilumą. Pabėgėliai įsikūrė dvare prie Vitebsko. Jonas su seserimi Kazimiera čia pradėjo lankyti pradinę mokyklą. Prasidėjus revoliucijai, Kruopų šeima po ilgos varginančios kelionės vežimu sugrįžo atgal į Lietuvą. Jonas su Kazimiera tęsė mokslus Sakalinės mokykloje. Mokytojas Jonušaitis atkreipė dėmesį į neeilinius berniuko gabumus ir skatino tėvus leisti sūnų mokytis toliau.

Šiek tiek pasimokę privačiai, Jonas ir Kazimiera pradėjo lankyti Tauragės komercinę vidurinę mokyklą, vėliau – mokytojų seminariją. Lietuvių kalbą čia dėstė geras mokytojas Karosas. Ypač didelę įtaką Kruopui padarė, galbūt net nulėmė specialybės pasirinkimą, labai originalus mokytojas, būsimasis Juozo Balčikonio „Lietuvių kalbos žodyno“ sekretorius Napalys Grigas (1906–1972). Nei mokinys, nei mokytojas tada ir jausti nenujautė, kad po kelių dešimtmečių jiedu vėl susitiks, abu rengs didžiojo lietuvių leksikografijos veikalo tomus, o mokytojas net ir gyvens buvusio puikaus savo mokinio namuose. Mokslo keliai seminarijoje J. Kruopą suvedė ir su kitu būsimu įžymiu lietuvių kalbos tyrėju – Petru Joniku (1906–1996). Nuoširdi jų draugystė tęsėsi studijų metais ir vėliau, kai abu jau savarankiškai darbavosi lietuvių kalbos dirvonuose, kol drau-

gus išskyrė Antrojo pasaulinio karo įvykiai. Kai 1927 m. Tauragės mokytojų seminarijoje buvo įsteigtas kultūros būrelis, jo pirmininku buvo išrinktas P. Jonikas, o šio pavaduotoju – J. Kruopas. Tais metais į seminariją įstojo ir Čikagoje gimęs Domas Velička (1906–1972), kuriam po Antrojo pasaulinio karo teko vėl sugrįžti į Čikagą ir drauge su P. Joniku daugelį metų dirbti pedagoginį ir kultūros darbą.

J. Kruopas dainavo seminarijos chore, sportavo. Vienų futbolo rungtynių metu priešininko komandos žaidėjas jam taip spyrė, kad lūžo blauzdikaulis. Po šio įvykio nukentėjusiajam teko pagulėti ligoninėje. Antrą kartą panašią traumą futbolo aikštėje J. Kruopas patyrė jau dirbdamas Klaipėdoje. Futbolo traumos paliko ir pėdsakus jo eisenoje – vos pastebimai šlubčiojo. Šiuos nuotykius kalbininkas prisimindavo ir po daugelio metų. Sportą jis mėgo visą gyvenimą: žaidė lauko tenisą, slidinėjo.

1928 m. baigus mokytojų seminariją, sesuo Kazimiera pasirinko mokytojos darbą Sakalinės mokykloje, o Jonas Kaune įstojo į universitetą studijuoti lituanistikos. Lėšų pragyvenimui teko užsidirbti pačiam: mokytojavo, keletą metų lietuvių kalbą dėstė Kauno žydų mokyklose.

J. Kruopo studijų metais Lietuvos universitetas (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) tapo svarbiu lietuvių kalbotyros (lituanistikos) centru. Kalbotyros suklestėjimą daugiausia čia lėmė po labai sėkmingų studijų Leipcige į universitetą sugrįžę buvę du jo auklėtiniai – Antanas Salsys ir Pranas Skardžius.

Studijų metais į tėviškę J. Kruopas kartais atvažiuodavo su P. Joniku. Kaip prisimena sesuo, suguldavo abu ant šieno ir dainuodavo. Jonas jaunystėje buvo labai linksmas, paprastas, kaimo jaunimo didžiai mėgstamas žmogus. „Kiek išdainuodavome dainų! O kiek mokėdavom šokių! Jonas šiuose vakarėliuose būdavo pats linkmiausias: dainuodavo kartu su mumis, šokdavo, mokėdavo palinksminti įvairiais pasakojimais. Dar ir dabar, kai sutinku moteris, prisimenančias tuos bendrus mūsų vakarus, visų pirmiausia jos prisimena brolių Joną, kaip nepaprastai linksmą išdaigininką. Kaimo žmonės brolių nepaprastai mėgo, nes jis tikrai mokėjo bendrauti su visais,“ – prisimena brolių sesuo Benigna Laurinskienė. J. Kruopo draugiškumą, savotišką studentišką demokratiškumą prisimena ir jo jaunesnis studijų draugas kalbininkas Kazys Ulvydas.

Dėl darbo J. Kruopo studijos gerokai užsitęsė – universitetą jis baigė 1937 m. Diplominio darbo tema – „S. Bitnerio 1701 m. ir J. A. Giedraičio 1816 m. Naujųjų testamentų kalbos palyginimas“.

Iš kairės: Jonas Kruopas (antroje eilėje trečias iš dešinės) Panevėžyje kartu su Pedagoginio instituto studentais žemaičiais, dėstytojais ir svečiais iš Kauno korporacijos „Samogitia“. 1939 m. J. Zitkaus nuotrauka; iš kairės: Jonas Kruopas, Petras Jonikas, Kazys Vėlyvis

Pažymėtina, jog J. Kruopas kartu su savo būsimosiomis kolegėmis Brone Vosylyte, Zuzana Jonikaite (jie kartu rengė „Lietuvių kalbos žodyną“), žymiuoju latvių kalbininku Alvilium Augstkalniu, etnografe, bibliotekininke Marijona Čilvinaite ir kitais 1931 m. baigė Lietuvos švietimo ministerijos organizuotus profesorius Gerulio vadovaujamus lietuvių tarmės tirti kursas.

J. Kruopas universitete priklausė 1926 m. įkurtai Studentų socialistų aušrininkų draugijai. Baigęs universitetą, kurį laiką dar mokytojavo Kauno gimnazijose. 1938 m. jis vedė Kaune tuo metu dirbusią matematiko, kultūros veikėjo, rašytojo, ilgamečio Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktoriaus Marcelino Šikšnio dukrą Eleną. Tų metų rudenį J. Kruopas buvo paskirtas dirbti asistentu į dviemetį Klaipėdos pedagoginį institutą. Vokiečiams užėmus Klaipėdos kraštą, institutas iš pradžių buvo perkeltas į Panevėžį, o nuo 1939 m. lapkričio mėnesio – į Vilnių. Persikėlė čia dirbti ir J. Kruopas. 1940–1941 m. jis dirbo instituto direktoriaus pavaduotoju (inspektorium), buvo pirmosios 1945 m. įsteigtos Lietuvių kalbos katedros vedėjas (vadovavo jai iki 1947 m. liepos 1 d.).

Nuo 1941 m. J. Kruopas dirbo ir Vilniaus universitete. 1950–1951 m. jis vadovavo Lietuvių kalbos katedrai. Šiai katedrai jis faktiškai vadovavo jau nuo 1945 m., nors oficialus katedros vedėjas tada buvo profesorius Juozas Balčikonis. Tuo laikotarpiu J. Balčikonis daugiausia buvo užsiėmęs „Lietuvių kalbos žodyno“ redagavimu, todėl beveik visas organizacinis, administracinis darbas katedroje tekdavo pavaduotojui. J. Kruopo iniciatyva buvo įsteigtas studentų mokslinis lietuvių kalbos būrelis, kuris padėjo išaugti ne vienam būsiam žymiam lietuvių kalbos tyrinėtojiui. 1945 m. kurį laiką jis buvo ir Istorijos-filologijos fakulteto prodekanas. 1948 m. jam suteiktas docento vardas.

Aukštosiose mokyklose J. Kruopui teko dėstyti bendrinės lietuvių kalbos kursą, fonetiką, akcentologiją, kalbotyros įvadą ir kitus dalykus. Lietuvių kalbos istorijos seminaro metu jis su savo studentais buvo pradėjęs rengti Mikalojaus Daukšos „Postilės“ žodžių registrą.

J. Kruopo darbą Vilniaus universitete nutraukė įsisiautėjusi „raganų medžiokė“. 1951 m. jis ir Juozas Senkus, kaip „buržuaziniai nacionalistai“, buvo pašalinti iš universiteto. Be kita ko, buvo išaiškinta, jog J. Kruopas nuslėpęs vokiečių okupacijos

metais padarytą antisovietinį „pareiškimą“, jog vengęs nagrinėti Josifo Stalino veikalą kalbos mokslo klausimais, jog, naudodamasis „bolševikinės kritikos nebuvimu“ Lietuvių kalbos katedroje ir mokslinėje taryboje, apgynė „aiškiai antimokslinį“ darbą. Prasiėjo tarybinio saugumo persekiojimais, naktiniai kvietinėjimai į saugumo komiteto rūmus. Leningradietis akademikas Borisas Larinas (1893–1964), labai vertinęs J. Kruopą ir kaip žmogų, ir kaip mokslininką, atvykęs į Vilnių, pasiryžo pagalbos ieškoti pas Antaną Sniečkę, kad J. Kruopui būtų leista tęsti mokslinį darbą Lietuvių kalbos institute (čia J. Kruopas nuo 1946 m. dirbo antrašėse pareigose). Okupacijos metais nukentėjo ir kiti J. Kruopo artimieji. Sesuo Leonora Montvilienė su šeima buvo ištremta į Sibirą. Keletą metų gulaguose, beje, drauge su rašytoju Aleksandru Solženycinu, praleido sesers Benignos vyras Juozas Laurinskas.

1952 m. J. Kruopas apgynė kandidatinę disertaciją apie 1598 m. Merkelio Petkevičiaus katekizmo leksiką. Tai buvo pirmoji pokario metais Lietuvoje apginta lituanistinė disertacija. J. Kruopui ją teko ginti du kartus, nes pirmojo gynimo metu nebuvo spėta atsižvelgti į „genialiuosius“ Stalino veikalus, todėl darbas buvęs „aiškiai antimokslinis“.

1955–1960 m. J. Kruopas vadovavo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriui, o nuo 1961 m. iki pat mirties – Žodynų skyriui. 1955–1964 m. jis buvo ir instituto direktoriaus pavaduotojas.

Mokslinę veiklą J. Kruopas pradėjo senosios mūsų raštijos tyrinėjimais. Šiai temai buvo skirtas jo diplominis darbas, toliau ją nagrinėjo ir disertacijoje. J. Kruopo disertacijos konsultantas buvo Michailas Petersonas (1885–1962), žymus Maskvos universiteto profesorius, indoeuropeistas, labai domėjęsis ir lietuvių kalba.

Pagrindinė disertacijos dalis paskelbta 1970 m. paties J. Kruopo įsteigtame tęstinaime Lietuvių kalbos ir literatūros leidinyje „Lietuvių kalbotyros klausimai“. J. Kruopas čia nagrinėja pirmosios Lietuvoje išleistos reformatų knygos – Merkelio Petkevičiaus (apie 1550–1608) katekizmo, savo struktūra gerokai primenančio Martyno Mažvydo katekizmą, leksiką.

Svarbiausia J. Kruopo disertacijos dalis – kruopščiai parengtas M. Petkevičiaus katekizmo žodynas. Šalia kapitalinio

Jonas Kruopas 1971 m. rugsėjo 28 d.
ir jo parašas

Czesława Kudzinowskio „Indeks – Słownik do „Daukšos postilės“ (Poznań, 1977), „Biblia litewska Chylińskiego. Nowy Testament. Tom III – Indeks“ (Poznań, 1964), Dominyko Urbo „Martyno Mažvydo raštų žodyno“ (Vilnius, 1996), Kazimiero Pakalkos „Pirmoji lietuvių kalbos žodyno“ (Vilnius, 1979), Jono Palionio sudarytos M. Daukšos katekizmo žodžių rodyklės, Alekso Girdenio ir Danutės Girdenienės „1759 metų „Živato“ indeksas (Vilnius, 1997), tai yra vienas iš svarbiausių parengiamųjų darbų būsiamam išsamiam istoriniam lietuvių kalbos žodynui.

Vertingas mūsų senųjų raštų tyrinėjimas yra Jono Kruopo studija apie Martyno Mažvydo kalbos slavizmus, kurioje trumpai aptariama lietuvių kalbos slavizmų istorija. J. Kruopo studijoje iš esmės remiamasi P. Skardžiaus disertacija „Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“ (Tauta ir Žodis, 1931, 7, p. 14–249). Šiandien skaitytoji keistai atrodo, jog J. Kruopo darbe nėra nenurodyta veikalo „Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“ autoriaus pavardė (tas autorius – P. Skardžius. Jis po karo pasitraukė iš Lietuvos). Todėl tuo laiku autoriui reikėjo būti labai drąšiam, kad jis apie šį veikalą savo darbe pasakytų, jog „tai pats (Nukelta į 70 p.)

(Atkelta iš 69 p.)

naujausias ir pilniausias slaviškų skolinių tyrinėjimas“ (p. 224). Ne-galėjo J. Kruopas čia paminėti ir geriausio savo jaunystės draugo P. Joniko, po karo emigravusio į JAV, pavardės, nors, aptardamas žodynines svetimybės pomažvydiniuose raštuose, rėmėsi jo straipsniu.

Senosios lietuvių kalbos raštijos tyrinėtojams yra labai įdomus Jono Kruopo straipsnis apie leksinius paralelizmus Mikalojaus Daukšos katekizmo kalboje. Pabrėžęs M. Daukšos pastangas „savo raštais sukurti turtingą, įvairią, gryną ir suprantamą liaudžiai literatūrinę kalbą“, J. Kruopas atkreipė dėmesį į ypač būdingą šio mūsų raštijos pradininko kalbos ypatybę – gausią leksinių kalbos paralelizmų vartoseną. Paraleliškai dažniausiai duodami du lietuviški žodžiai. Kartais prie lietuvių kalbos atitiktams duodamas skolinys arba prie skolinio pridedamas lietuviškas žodis (bendrystė – sėbrystė, neteisus – falšyvas, rėdytojas – taisytojas ir kt.). Nurodoma, kad M. Daukša kūrė daug naujadarų, kurie padidino katekizmo paralelizmų skaičių. O tokie M. Daukšos naujadarai, kaip abejojimas, įkvėpimas, nusižeminimas, privalomas, pasmerkimas, supratimas, tvirtai įsigalėjo bendrinėje lietuvių kalboje.

Daug J. Kruopas prisidėjo ir prie svarbių mūsų raštijos paminklų skelbimo. Pirmiausia čia minėtinas knygos „Pirmoji lietuviška knyga“ (Kaunas, 1947) redagavimas ir leidimas. Jis ne tik redagavo šį puošnų, 400 metų lietuviškos knygos jubiliejui skirtą leidinį, bet buvo ir jo iniciatorius, organizatorius. Leidinyje paskelbtas fotografuotinis ir meniškai perrašytas Martyno Mažvydo katekizmo tekstas, pateikiami įvairūs kalbiniai ir korektūriniai paaiškinimai. J. Kruopas buvo ir šiam jubiliejui skirto leidinio „Senoji lietuviška knyga“ vienas iš redaktorių.

J. Kruopo vadovaujamas kalbininkų kolektyvas parengė naują Danieliaus Kleino gramatikų leidimą – „Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai“ (Vilnius, 1957). Prisidėjo J. Kruopas ir prie Konstantino Sirvydo žodyno „Dictionarium trium linguarum“ naujo leidimo („Pirmasis lietuvių kalbos žodynas“, Vilnius, 1979 [parengė Kazys Pakalka]) pasirodymo, prie „Lietuvių literatūros istorijos chrestomatijos“ (Vilnius, 1957) parengimo.

J. Kruopas paskelbė Simono Daukanto lenkų kalba parašytą rankraštį, kuriame aptariamos Lauryno Ivinskio kalendorių kalbos ypatybės. Be lenkiško originalo, čia pateikiamas lietuviškas rankraščio vertimas, išsamūs komentarai. Įdomus šaltinis lietuvių bendrinės kalbos leksikos raidai tyrinėti yra ir J. Kruopo paskelbtas S. Daukanto rankraštinis darbas – pastabos dėl Ferdinando Nesselmano žodyno „Wörterbuch der litauischen Sprache“.

Į lietuvių kalbotyros istoriją J. Kruopas pateko ir kaip vienas žymiausių leksikografų. Čia jo vardas bus minimas šalia mūsų leksikografijos pradininko Konstantino Sirvydo, Frydricho Kuršaičio, Antano Juškos, Kazimiero Būgos, Juozo Balčikonio, Kazio Ulvydo. Penkiolika metų jis vadovavo, be abejo, svarbiausio mūsų šimtmečio lituanistikos veikalo – akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ – rengimui. Tuo metu buvo parengti spaudai VI–X žodyno tomai ir antrasis I–II tomų leidimas. J. Kruopo rūpesčiu išaugo žodyno kartoteka, buvo įsigytos svarbių rankraštinų žodynų ir kitų senųjų kalbos paminklų fotokopijos. Jis labai rūpinosi jaunųjų mūsų leksikografų ugdymu. Už darbą prie akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ t. III–VI J. Kruopui kartu su kitais šį veikalą rengusiems leksikografams 1965 m. buvo paskirta Lietuvos valstybinė premija.

Kitas J. Kruopo, kaip leksikografo, didelis nuopelnas lietuvių kalbotyrai – „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ išleidimas. Išleis-

ti tokį žodyną mūsų kalbininkai planavo dar nepriklausomoje Lietuvoje. Tačiau vėliau daugiausia dėl priežasčių, susijusių su Antrojo pasaulinio karo įvykiais, jis buvo primirštas. Pirmosios šio žodyno redakcijos rankraštį parengė Napalys Grigas, Antanė Kučinskaitė ir Antanas Lyberis. Prie jo tobulinimo prisidėjo nemažas leksikografų ir įvairių mokslo sričių specialistų būrys. Tačiau ypač daug darbo, rengiant spaudai šį veikalą, įdėjo jo atsakomasis redaktorius J. Kruopas. Žodynas buvo išleistas 1954 m. Tai stambus (apie 45 tūkstančių žodžių) aiškinamasis žodynas. Jo reikšmę ir J. Kruopo vaidmenį rengiant šį veikalą turbūt geriausiai apibūdina prie žodyno rengimo prisidėjusio ilgamečio J. Kruopo kolegos Kazio Ulvydo žodžiai: „Tai pirmas lituanistikos istorijoje tokios apimties norminis aiškinamasis žodynas. To darbo sumanytojai ir atlikėjai iš tikrųjų tikri pionieriai. J. Kruopui čia teko didelis vaidmuo: jis, kaip atsakomasis redaktorius, čia buvo *spiritus movens*. Kiekvienas, kam yra tekę vadovauti kolektyviniams darbams, žino, kokią našta reikia vadovui pakelti, kol tie darbai galutinai atliekami. Įvairios kolektyvo narių koncepcijos, nevienodas pasirengimas bei nevienodi sugebėjimai ir daugybė kitų sunkumų visu svoriu gula ant atsakomojo redaktoriaus pečių. Jam reikia viską suderinti, patikrinti, o tai padaryti, nesant tvirtesnių tokio tipo žodyno tradicijų, yra labai sunku. Čia pirmą kartą teko duoti daugelio žodžių gramatinę bei stilistinę charakteristiką, nustatyti polinkius, išryškinti daugybę normų, pateikti nemažai būtiniausių terminų, kurių reikėjo visoms kultūros, mokslo, technikos ir gamybos sritims. O juk tuo laiku, galima sakyti, dar visai nebuvo terminų žodynų. Terminų pateikimo ir aiškinimo reikalui teko suburti bent 20 įvairių sričių konsultantų ir rasti laiko ir būdų ryšiams su jais palaikyti.“

1972 m. išleistas antras gerokai papildytas ir pataisytas „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidimas, kurio parengimui taip pat vadovavo J. Kruopas.

Įsitraukęs į praktinį leksikografo darbą, kaupdamas senuosius leksikografijos paminklus, J. Kruopas anksti susidomėjo ir lietuvių leksikografijos istorija. Ypač intensyviai šioje srityje jis darbavosi paskutinį gyvenimo dešimtmetį. Jeigu ne per ankstyva mirtis, galimas daiktas, būtume sulaukę išsamios lietuvių leksikografijos istorijos. Pirmiausia J. Kruopą domino rankraštiniai leksikografijos paminklai. Tarp daugybės jo straipsnių leksikografijos istorijos klausimais pirmiausia minėtina studija apie S. Daukanto žodynus. Joje pirmą kartą išsamiau aprašyti S. Daukanto tiek rankraštiniai darbai, tiek ir paskelbtas lotyniškas-lietuviškas žodynelis.

Labai vertingas J. Kruopo straipsnis „Rankraštinis aukštaičių rytiečių XIX a. II pusės lietuvių-lenkų kalbų žodynas“. Mat anksčiau šio 548 puslapių leksikografijos veikalo autoriumi buvo laikomas žinomas kultūros veikėjas Mikalojus Akelaitis. J. Kruopas labai įtikinamai parodė, jog M. Akelaitis, būdamas aukštaitis vakarietis, tokio žodyno negalėjo parašyti. Žodyno kalbos ypatybės rodo, kad jo autorius turėjo būti rytietis. J. Kruopas pirmasis išsamiau aptarė ir Domyko Sutkevičiaus (1781–1849) leksikografinę veiklą, įvertino šio mūsų visuomenei mažiau žinomo Vilniaus universiteto auklėtinio, pedagogo, bibliotekininko darbus, iškėlė jį kaip istorinio lietuvių kalbos žodyno pradininką.

Kartu su Julium Būtenu J. Kruopas išleido knygelę „Kalbininkas Kazimieras Būga“ (Vilnius, 1955). Tai buvo pirmas kiek platesnis darbas apie žymų lietuvių kalbos tyrinėtoją.

Atskira J. Kruopo mokslinės veiklos sritis – lietuvių terminologija. Šia tema jis paskelbė nemažai straipsnių. Paminėtinas drauge

su Kazimieru Gaiveniu parašytas jo apžvalginis straipsnis apie pokario metų terminologijos darbą Lietuvoje. J. Kruopas aktyviai dalyvavo svarstant ir galutinai parenkant spaudai keletą svarbių lietuviškų terminų žodynų: Alfonso Žiurlio „Teisinių terminų žodyną“ (Vilnius, 1954), Vytauto Gudelio „Geologijos ir fizinės geografijos terminų žodyną“ (Vilnius, 1956), Kazio Daukšo „Chemijos žodyną“ (Vilnius, 1960), Jono Čeičio „Melioracijos terminų žodyną“ (Vilnius, 1960) ir kt. J. Kruopas vadovavo prie Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1952 m. įsteigta Terminologijos komisijai, o nuo 1971 m. iki mirties buvo prie Lietuvos mokslų akademijos įsteigto Terminologijos tarybos pirmininko pavaduotojas.

Prisidėta J. Kruopo ir prie lietuvių kalbos tarnių tyrinėjimo: jis dalyvavo 1950 m. Lietuvių kalbos instituto surengtoje ekspedicijoje Prienų rajone, kurios metu pirmą kartą praktiškai buvo patikrinta „Lietuvių kalbos atlaso“ medžiagos rinkimo programa.

J. Kruopo iniciatyva buvo įsteigtas tęstinis leidinys „Lietuvių kalbotyros klausimai“. J. Kruopas buvo ir daugelio šio leidinio tomų atsakomasis redaktorius.

Dar studentas J. Kruopas paskelbė ir pirmuosius savo straipsnius, skirtus lietuvių kalbos kultūros klausimams. Šia tema jis domėjosi visą mokslinės veiklos laikotarpį. Su jam būdingu blaivumu jis reiškė nuomonę dėl daugybės mūsų bendrinės kalbos raidos, jos naujovių klausimų. K. Ulvydas teisingai pabrėžė, kad „J. Kruopas visą gyvenimą vengė bet kokio kraštutinumo sprendimas normų klausimą. Išvengti kraštutinio, moksliskai nepagrįsto kalbos gryninimo jam padėjo geras teorinis pasirėngimas, puikus kalbos raidos dėsnių pažinimas.

1935 m. paskelbtame „Gimtosios kalbos“ žurnalo vedamajame straipsnyje „Kalbos ugdymas ir mūsų visuomenė“ Jonas Kruopas rašė: „Savosios kalbos ugdymas ypatingai turi būti aktualus mums, lietuviams. Ypač tuo privalu rūpintis šviesuomenei, kuri stovi kultūrinio gyvenimo priešakyje. Mūsų bendrinės kalbos, kuriai pamatai padėti tik „Aušros“ laikais, kultivavimas reikalauja daug jėgų ir darbo [...] Pirmiausia, visuomenė turi daugiau gerbti ir branginti savo kalbą. Mums reikia suprasti, kad kalba yra tautos jungtis, tautos sielos pasireiškimas, didžiausia kultūrinė ir socialinė vertybė, be kurios neįmanoma nei socialinio gyvenimo pažanga. Turime įsisąmoninti, kad labai svarbu, jog kalba būtų gryna, graži, tobula, ir kad prie tos kalbos ugdymo visi turime prisidėti, nes kalba atsiranda ir auga tik visuomenėje.“ („Gimtoji kalba“, 1935, nr. 7, p. 97–99). Daugiau nei šeši dešimtmečiai mus skiria nuo šio straipsnio paskelbimo, tačiau jame išsakytos mintys aktualios ir dabartinei lietuvių kalbos situacijai.

Labai reikšminga Jono Kruopo pedagoginė veikla. Jo rūpestinga globa padėjo išaugti ne vienam žymiam lietuvių kalbos tyrėjui. Profesorius Jonas Palionis, J. Kruopo studentas Vilniaus pedagoginiame institute ir Vilniaus universitete, su dėkingumu prisimindamas savo mokytoją, jam dedikavo knygą „Lietuvių literatūrinės kalbos istorija“ (Vilnius, 1979). Labai svarbus J. Kruopo vaidmuo akademiko Zigmo Zinkevičiaus mokslo kelyje. „Kai baigiau universitetą, – prisimena buvęs J. Kruopo studentas, – doc. J. Kruopas labai rūpinosi, kad būčiau paliktas dirbti katedroje. Kad aš tada likau universitete, kur ir dabar sėkmingai tebedirbu jau ketvirtą dešimtmetį (Z. Z. Universitete išdirbo 50 metų! – aut. p.), už tai esu dėkingas tik doc. Jonui Kruopui ir to meto fakulteto dekanui doc. Eugenijui Meškauskui. Šie du žmonės man buvo kaip tikri tėvai, sekę pirmuosius mano mokslo žingsnius, tais sunkiais laikais mane globoję. Ypač manimi tada rūpinosi doc. J. Kruopas (Z. Zinkevičius,

Jonas Kruopas ir jo sesuo Kazimiera Kruopaitė-Galinienė 1927 m. Tauragės mokytojų seminarijos baigimo dieną

„J. Kruopo darbas lietuvių kalbos katedroje“, *Kalbos kultūra*, 1984, p. 74.). J. Kruopas buvo ir Z. Zinkevičiaus diplominio darbo („Lietuvių leksikos tyrinėjimai. Istorinė bibliografinė apžvalga“) vadovas.

J. Kruopas visada buvo studentų labai mėgiamas dėstytojas. Įvairiose situacijose jis suprasdavo jų vargus. Buvę bendradarbiai J. Kruopą prisimena ir kaip puikų administratorių – „Tai gimęs organizatorius, vadovas, kuriam visi lenkiasi, paklūsta ne iš pareigos, o iš palankumo, savo noru“ (A. Kučinskaitė, „Vadovavo patardamas ir pasitardamas“, *Kalbos kultūra*, 1988, nr. 54, p. 22–26).

Daugelį metų kankinusi nemiga, vėliau prasidėję širdies negalavimai vis labiau ardė J. Kruopo sveikatą, trukdė tęsti pamėgtą mokslinį darbą. Bendradarbiai prisimena vis lėtėjančius ir lėtėjančius jo žingsnius. Pavytas į darbą žingsniuojančių kolegų, su jam būdinga šypsena veide pasakydavo: „Jūs eikite, o aš noriu pasigrožėti pavasariu, medžių žalumu“ ar sugalvodavo kokią kitą priežastį, nenorėdamas spartinti žingsnių (E. Grinaveckienė, „Dėjo pamatus „Lietuvių kalbos atlasui“, *Kalbos kultūra*, 1988, nr. 54, p. 22).

Mirė J. Kruopas Vilniuje 1975 m. spalio 17 d. Buvo ką tik grįžęs iš ligoninės. Prigulė minutėlę pailsėti ir daugiau nepabudo. Sako, jog tokia mirtimi dažniausiai miršta labai geri žmonės. Taip ir norisi prisiminti Sofijos Kėzytės, drauge su J. Kruopu rengusios akademinį „Lietuvių kalbos žodyną“, žodžius: „J. Kruopas ilgai išliks mūsų atmintyje kaip tauri, iškili asmenybė. Ilgai nepamiršime tokio žavaus derinio: galva baltutėlė baltutėlė, o veidas dar jaunatviškas, giedras, švytintis, nuskaidrintas draugiškos, mielos šypsenos ir šilto žmogiško žvilgsnio“. (S. Kėzytė, „J. Kruopas – „Lietuvių kalbos žodyno redaktorius“, *Kalbos kultūra*, 1984, nr. 47, p. 78).

Jau daugiau kaip trys dešimtmečiai, kai J. Kruopo nėra tarp mūsų. Per šį laikotarpį ne tik mūsų kalbotyroje, bet ir mūsų tautos istorijoje įvyko daug esminių pakeitimų. Lietuva atgavo nepriklausomybę. Lietuvių kalba tapo valstybine, jai atsiveria naujos galimybės. Tačiau atsiranda ir naujų rūpesčių. Vėl svetimų įtakų pavojai, vėl mūsų pačių nepakankamas dėmesys gimtajai kalbai. Vėl stiprybę reikia semtis iš praeities. O toje praeityje tarp žymiųjų gimtosios kalbos tyrėjų ir puoselėtojų, sugebėjusių sudėtingomis, o kartais ir labai nepalankiomis sąlygomis, vaisingai dirbuotis, visada minėsime ir J. Kruopą. Prisiminėme jį rašydami paskutinį akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ puslapį, prisiminsime leisdami senuosius raštus, kurdami naujus mokslo terminus, rūpindamiesi kalbos kultūros reikalais.